
ECONOMICAL ASPECTS OF ELBASAN CITY AT THE END OF XIXth CENTURY AND THE BEGINNING OF XXth CENTURY

ASPEKTE EKONOMIKE TE QYTETIT TË ELBASANIT NË FUND TË SHEK. XIX E FILLIM TË SHEK. XX

ZHULJETA KADILLI

Departamenti i Historisë dhe Gjeografisë, Fakulteti i Shkencave Humane, Universiteti "A.Xhuvani",
Elbasan, ALBANIA
Email: zhkadilli@yahoo.com

AKTET IV, 4: 766 - 772, 2011

PERMBLEDHJE

Ky artikull synon të trajtojë probleme që lidhen me zhvillimin ekonomik të qytetit të Elbasanit në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekullit XX. Artikulli shfrytëzon dokumente origjinale osmane (regjistrat e kadiut të qytetit, për vitet 1892-1908) të cilat janë përkthyer e shfrytëzuar për herë të parë për këto probleme. Nga analiza e këtyre dokumentave rezulton se zhvillimi ekonomik i qytetit ishte bazuar mbi funksionimin e esnafëve, të cilët pothuajse përfaqësonin të gjitha degët e zejtarisë. Esnafët, në këtë periudhë, për shkak të konkurrencës kishin filluar të aplikonin metoda të reja në fushën e prodhimit dhe të këmbimit. Qendra e pazarit së bashku me rrugët e tij numëronin afër 900 dyqane të esnafëve. Esnafët merreshin me prodhimin dhe shitjen e produkteve. Gjatë kësaj kohe në Elbasan kishin lindur edhe punishtet e para zejtare të cilat paraprindërisht ndërtimin e fabrikave të vogla.

Fjalët çelës: Elbasan, esnaf, fabrikë, konkurrencë, punishte.

1. HYRJE

Qyteti i Elbasanit është një qytet sa i lashtë dhe i ri. I lashtë, sepse ai përmendet që në shek.II, si stacion i rrugës Egnatia me emrin Skampis, që varej nga Durrësi (FESH, 1985: 232). Në dy shekujt e mëvonshëm (III-IV), del me emrin Hiskampis, kurse në shek.VI (519) na paraqitet si qendër peshkopate. Qendra ishte e rrethuar me mure, të cilat kishin tri hyrje dhe 28 kulla ndërtuar në shek.IV. Brenda mureve ndodhej katedralja, kurse jashtë saj një bazilikë në kodrat e qytetit (FESH, 1985: 232). Në shek. V (viti 458) nuk përmendet termi vikus por civitas (qytet) (FESH, 1985: 232). Në fillim të shek.VI, si rrjedhojë e pushtimit të Italisë nga perandori Justinian, rigjallërohen lëvizjet nëpër rrugën Egnatia. Gjatë kësaj kohë kalaja e Skampisit kalon në proces rindërtimi dhe qyteti merr jetë (Elbasani, 2003: 150).

Jeta urbane vazhdoi të mbijetojë në shek.VII-VIII. Sipas një dokumenti të kohës që bën fjalë mbi temën e Durrësit, thuhet: "Dyrrahiumi, që dikur quhej Epidamni, ka nën konsilje nëntë qytete si: Skampën, Apolloninë, Bylisin, Aranitanin, Beratin, Vlorën etj. (Elbasani, 2003: 150).

Në shek.IX, Skampa, pushtohet e grabitet nga dyndjet e fiseve bullgare. Pas këtij pushtimi fillon të gjallërohet jeta ekonomike, në kushtet e një ekonomie natyrore, brenda marrëdhënieve feudale. Shpesh herë është nën ndikimin e feudalëve të kohës, si Topiajt, Muzakajt, Arianitet.Gjatë shek.VII-XV, Elbasani paraqitet si një trevë me rëndësi të madhe ekonomike politike dhe kulturore dhe në ngjarjet politike ka luajtur një rol të madh, duke qenë se nëpërmjet tij kalonte Via Egnatia, ose siç quhej gjatë mesjetës, "Udha Mbret" (Demiri, 2006: 26).

Në mesin e shekullit 15 (në vitin 1466) ndodhën ngjarje të tilla politike ushtarake që kushtëzuan rindërtimin e kalasë së Elbasanit. Pas kësaj kohe kalaja do të bëhej qendra nga ku do të niste e zhvillohej me tej qyteti. Sulltani e kishte vlerësuar pozitën strategjike të qytetit të Elbasanit. Ai ishte në mes të rrugëve që lidhnin pjesët bregdetare me vendet në thellësi të Ballkanit, Shqipërinë e veriut me atë të Jugut.

Shekulli XVII shënon për qytetin e Elbasanit një moment të rëndësishëm në zhvillimin ekonomik gjë që do të vazhdojë edhe më tej ndonëse me oshilacione. Megjithatë pavarësisht nga luhatjet një gjë është e sigurt se Elbasani tashmë kishte hyrë në rrjedhën e zhvillimit.

2. Tiparet e zhvillimit ekonomik

Në fund të shek.XIX e fillim të shek.XX, qyteti i Elbasanit i ruante pothuajse të pandryshuara tiparet e tipit oriental ballkanik të formuara gjatë sundimit osman në aspektet e jetës ekonomike e sociale. Jeta ekonomike ishte e ngjashme me atë të qyteteve të tjera shqiptare. Ishin të njëjtat marrdhënie ekonomike që zotëronin edhe në viset e tjera të banuara nga shqiptarët. Në fund të shekullit XIX dhe në fillim të shekXX, për Elbasanin ishin karakteristikë ndërthurja e mardhënieve të vjetra feudale me mardhëniet e reja kapitaliste. Rolin kryesor në jetën ekonomike të qytetit e luante pazari me njësitë e veta të prodhimit dhe të shkëmbimit (Duka, 1997: 11).

Bazën ekonomike të qytetit e përbënte prodhimi i vogël zejtar, ku prodhuesi përgjithësisht merrej edhe me shitjen e produkteve të tij. Mjaft zejtarë të vegjël nuk ishin shkëputur ende nga prodhimi bujqësor. Në Elbasan, zejtaria nga pikëpamja e prodhimit paraqitej e specializuar. Këtu çdo prodhues i vogël ushtronte një zeje të caktuar.

Në regjistrat e kadiut të Elbasanit shohim një numur të madh zejesh të regjistruara bashkë me lokalet e tyre. Zejet i gjejmë të organizuara në esnafë. Më kryesoret janë: zeja e argjendarëve, tabakëve, saçmeve, kazazëve, terzinjve, ekmeqçinjve, mejhaneve, bakenjve, hanxhinjve, kazanxhinjve, bahçevanëve, gëzoftarëve, japakçillerëve, pashmakçinjve, biçakçinjve, dyfekçinjve, duhanxhinjve, çelengjirëve, etj.

Megjithatë ndonse i gjejmë të pasqyruara në këtë formë ato kishin filluar ta ndjenin peshën e konkurrencë së mallrave që vinin nga jashtë. (këtu po japim vetëm një pjesë të zejeve pasi disa janë botuar në periodikun e Universitetit A.Xhuvani).

3. Organizimi i zejeve në Elbasan

Esnafi i dyfekçinjve (prodhuesit e armëve)

Një nga zejet që u zhvillua në qytetin e Elbasanit në periudhën fundi i shek.XIX - fillimi i shek.XX ka qenë edhe ajo e prodhimit të armëve. Ky aspekt gjen pasqyrimin e tij edhe në regjistrat e kadiut të qytetit për periudhën (1892-1908). Sipas regjistrave, personat e mëposhtëm kanë qenë pronarë të dyqaneve të prodhimit të armëve. Ibrahim Mehmet Dinqi, Xhemile Veli Shpata, Fatime Islam Zeneli, Hysein Alush Graceni, e tjerë. Të dhënat e këtyre regjistrave, ndonëse shifrat mund të jenë të lëvizëshme tregojnë se në qytet ka pasur 15 dyqane të prodhimit të armëve, të cilat ishin në proces të shitblerjes apo ndarjes mes trashëgimtarëve.

Për të përcaktuar ritmet e zhvillimit të kësaj zeje në shekuj, i referoheni të dhënave të gjysmës së parë të shek.XVII të cilat japin një pasqyrë për zhvillimin e zejtarisë në qytetin e Elbasanit. Tek kjo pasqyrë vemë re se kjo zeje nuk pasqyrohet (Shkodra, 1973: 62). Si shpjegohet kjo? Zeja e dyfekçinjve nuk ka ekzistuar në këtë kohë? Sigurisht që në Elbasan veç zejeve të dhëna në pasqyrë ekzistonin edhe degë të tjera të zejtarisë, të cilat dalin nga burime të tjera dokumentare, midis të cilave përmendim zejtarinë e dyfekçinjve, barutçinjët etj. (Shkodra, 1973: 62). Historia e prodhimit të armëve në Elbasan fillon nga shek.XVII. Sipas njoftimeve të funksionarit të Perandorisë Osmane, E.Çelebi, në Elbasan, si dhe në disa qendra të tjera të vendit tonë, armëtarët i punonin këto mjete "me mjeshtëri shumë të hollë (Çelbi, 2000: 107).

Njoftimet e Çelebiut pajtohen edhe me burimet dokumentare vendase, që dëshmojnë se aty, në gjysmën e dytë të shekullit XVII, ekzistonte edhe organizata esnafore e kondakçinjve (Shkodra, 1973: 121). Pra, këto dy të dhëna konfirmojnë ekzistencën e esnafit të kondakçinjve. Kjo zejtarë vazhdoi të zhvillohet edhe në shekujt e

mëvonshëm. Të dhënat e regjistrave e vërtetojnë edhe njëherë këtë gjë.

Një element tjetër mjaft i rëndësishëm që del nga regjistrat e kadiut është se zeja e prodhimit të armëve ka qenë në dorë të elementit mysliman (AQSH, D. 6, 8, 9, 17, 19). Gjatë shek. XVIII e XIX, zeja e prodhimit të armëve arriti zhvillim të madh në Elbasan, ajo u bë e njohur brenda e jashtë vendit. Zejtarët e prodhimit të armëve kanë qenë të organizuar në esnafin e tyre, në të cilën detyrat kryeshin me mjaft rigorozitet. Zejtarët punonin me një cilësi të admirueshme. Mjeshtrit më të mëdhenj në prodhimin e armëve kanë qenë nga familjet: Karadaku, Zabzuni, Baxhaku, Guranjaku e Shëngjini (Ame, 13).

Nga duart e Tahir Zabzunit, Beqir Grykshit, Bim Baxhakut, Haxhi Hajrullah Zabzunit, Osman Shingjinit, Hasan Ali Graceni, Xhem Katundjes kanë dalë pajisje luftarake që dalloheshin për elegancën dhe shijen e hollë në zbukurimin e dorezave të pushkëve, të kobureve, të jataganëve, të vezmeve (AIK, Çausi, 16) etj. Me të drejtë studiuesit e huaj shprehen se: luksi i shqiptarëve qëndron në punimin e armëve të tyre, të cilat i bënin me zbukurime argjendi (Cani, 2004: 83). Me interes është fakti se të gjitha pjesët e armëve, me përjashtim të tytave, punoheshin me dorë me ndihmën e limave e veglave të tjera.

Në kuadrin e kësaj mjeshtërie ekzistonte specializimi dhe ndarja territoriale e punës e mbështetur në kooperimin dhe bashkëpunimin krahinor të prodhimit të pjesëve të veçanta të këtyre mjeteve. Elbasani ishte i njohur për prodhimin e çarqeve.

Me të drejtë një vizitor i huaj në shek. XIX shkruante se Elbasani prodhonte çarqe pistoletash dhe armësh të gjata që ishin të çmuara nga turqit. Këto armë gjithashtu, zbukurohen aty me argjend sipas mënyrës shqiptare (Shkodra, 1984: 142).

Në Elbasan çarqet e topanxhave dhe dyfeqeve i bënte me porosi Bim Shabani në një formë të bukur. Llojet e dyfeqeve që përdoreshin në pjesën më të madhe punoheshin në Elbasan. Njihën me emrat: Shishane Stambolli, Shishane

me Lule, Shyte Stambolli, Parangon, Karafil Boshnjak, Karafil Prift etj. (Demiri, 2006: 46).

Dyfeqçinjtë e Elbasanit kanë pasur meritën se duke filluar nga viti 1875 deri në 1910 prodhuan me mjete artizanale, por me aftësi teknike të përsosur një nga pushkët më të dëgjua të kohës "Hutën e Elbasanit", e cila u quajt "Huta e Miletit" (Ame, 13).

Zeja e dyfeqçinjve, ka pasur lidhje të ngushta me atë të kujunxhinjve (argjendarëve) pasi në këto punishte armët stoliseshin me dekore e ornamente me argjend e serm.

Po kështu, ka pasur lidhje edhe me saraçët për të përgatitur rrypat, si lahet e brezit, kollanët e fishekëve etj. Dyfeqçinjtë lidheshin me saçmexhinjtë të cilët prodhonin pjesën aq të rëndësishme të armëve. Në fillim të shek. XX kjo zeje për shkak të konkurrencës të mallrave perëndimore filloi të bjerë.

Dyqanet e dyfeqçinjëve ndodheshin në vazhdim të rrugës së argjendarëve (kujunxhinjve) e quhej rruga e dyfeqçinjve (Demiri, 2006: 46). Sot kjo rrugë identifikohet në kryqëzimin e "I Majit" tek busti i "Isuf Myzyrit" e deri tek shatërvani përpara zyrës së Telekomunikacionit (Bashkia, tab. 85).

Esnafi i duhanxhinjve

Një numër qytetarësh si pjestarë të esnafit të duhanxhinjve janë paraqitur yek kadiu i qytetit për të kryer veprimet e shitblerjes apo regjistimit të pasurisë, duke deklaruar edhe esnafin të cilit i përkisnin.

Sipas regjistrat janë katër zejtarë që merreshin me këtë zeje, megjithëse kjo shifër nuk është e plotë. Abdyl Mustafa Curri, Ismail Mehmet Qorri, Ibrahim Kamber Mehmet Huta, Zeqir, Ali, Veli, Salit Sara. Përveç këtyre zejtarëve mund të ketë edhe të tjerë. Këta emra tregojnë se kjo zeje i perkiste elementit mysliman.

Qyteti i Elbasanit ofronte kushte të përshtatshme klimateriko-tokësore për kultivimin e manipulimin e duhanit. Thuhet se duhani në rrethin tonë ka filluar të kultivohet që në shek. XVII. Në fillim në fshatrat Bujaras, Kodër Bujaras, Shirgjan, Shtërmën e më vonë në krahinat e tjera (Ame, 15). Varietetet që mbilleshin ishin kryesisht duhani gjysëm oriental i

tipit Samsun. Megjithëse është bimë me origjinë nga vendet e nxehta e të Amerikës në Elbasan ai u përshtat mjaft mirë (Elbasani, 2003: 139). Në fillim tregtia e duhanit ishte e lirë e bëhej nga prodhuesit e tij.

Hamamet

Pjesë e zejeve të shërbimit në fundin e shek. XIX - fillim i shek. XX ishin dhe hamamet, duke ofruar shërbimin e larjes me ujë ose avull për popullsinë myslimane. Qyteti i Elbasanit, që me ngritjen e tij si pikë e fortë ushtarake, u pajis me objekte të tilla.

Sipas regjistrave të kadiut të qytetit në fund të shek. XIX- fillim i shek. XX në qytetin e Elbasanit, ka pasur 3 banja publike (hamame) (AQSH, D. 3, 4). Këto hamame kanë qenë: Hamami i Vjetër (Hamami i Atik) (AQSH, f. Nr. 113/1), rreth të cilit u ngrit lagjja me të njëjtin emër. Sipas Evlia Çelebiut, ky hamam është qujtur, hamami i Sinan Pashës (Çelbi, 2000: 90). Ky hamam ndodhej në pjesën lindore të lagjes "Kala". Sot ai ruhet si objekt, madje i shpallur si monument kulture, megjithë ndryshimet në ndërtim e destinacion. Dy hamamet e tjera kanë qenë në lagjen "Xhami Beqire", ndis lagjeve "Qevan Bej" e "Haznedare." Hamamet kanë qenë në pronësi të: Nexhibe hanëmit, e bija e Ali Beut, dhe Seit beut, të birit të Abdullaut (AQSH, f. Nr. 113/1, d. 19: 111, 191, 192).

Përveç tyre në këtë periudhë ka qenë edhe Hamami i Shabanajt, i cili ndodhej në pjesën qendrore të tregut (AIK, AIKP, Fondi A. *Çaushi*: 35), e në fillimet e ndërtimit quhej Hamami i Pazarit. Duke i krahasuar të dhënat e kësaj periudhe me ato të gjysmës së parë të shek. XVII, kur kishim dy hamame (Shkodra, 1973: 62) janë shtuar edhe 2 të tjerë. Në Elbasan mendohet që ka pasur edhe 160 hamame private në pallatet e zotërinjve (Çelebi, 2000: 91). Hamamet si banja publike kishin skemën e tyre të ndërtimit, e cila ishte afërsisht e përbërë nga; tre lokale, dhoma e zhveshjes, e izolimit dhe e larjes, të renditura në një bosht të drejtë, duke formuar trajtën simetrike të banjës.

Në këtë mënyrë silueta e banjës dallohej lehtë me kupolën kryesore të dhomës së zhveshjes. Arkitektura e brendshme e dhomave

karakterizohej nga format tipike orientale. Në këto banja kishte personel që shërbente për masazh, për pastrimin e njerëzve të pafuqishëm, për mirëmbajtjen, për mirëmbajtjen, për zjarrin dhe për pastërtinë

Esnafi i Zilexhinjve (Prodhuesit e zileve)

Mjeshtria e prodhimit të zileve është e vjetër dhe e lidhur me zhvillimin e blegtorisë. Në regjistrat e kadiut të qytetit të Elbasanit për periudhën fundi i shek. XIX fillimi i shek. XX, jepen emrat e dy personave që i përkasin zejes së zilexhinjve të cilët kanë kryer veprime pranë tij. 1) Jovan i biri i Vasil Zilexhiut (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi, v. 1900-1901, d. 13: 63) dhe 2) Kostandin Zilexhiu (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi, v. 1900-1908, d. 19: 115).

Këto të dhëna duke i krahasuar me gjysmën e parë të shek. XVII, vëmë re se në atë periudhë nuk e kemi të përfaqësuar këtë zeje, por kjo s'do të thotë se nuk ka ekzistuar. Mendoj se nuk duhet të ketë qenë e organizuar ose mund të ketë qenë e bashkuar mendonjë zeje të përafërt, me atë të përpunimit të metaleve. Zilet punoheshin me material bakri ose bronxi. Teknika e prodhimit ishte e thjeshtë. Materiali i petëzuar në formën e llamarinës, kthehej në kudhër me rrahje derisa i jepej forma e duhur. Më pas i vendosej (varej) pjesa e brendshme në formë sferë ose cilindri që shkaktonte tingullin. Për lloje të ndryshme bagëtish ose kafshësh kishte zile të ndryshme. Tingëllima ishte njoftim për vendondodhjen e tyre (Elbasani, 2003: 666).

Në dyqanin e zilexhiut, të binin në sy këmborat e prijësve të dhenve e të dhive, të bukura dhe elegante ishin këmborët e punuara prej bronxi me shkëlqim që arriheshin nga mjeshtrit nëpërmjet larjes me një lëndë speciale (Ame, 11). Këto në përgjithësi i vareshin kafshëve të bartjes, kuajve e mushkave të karvanëve. Ato kishin tingëllima të ëmbla e melodike. Kjo zeje i përkiste sipas regjistrave elementit ortodoks.

Esnafi i Demirxhinjve (hekurxhinjtë)

Në regjistrat e kadiut të qytetit të Elbasanit, për periudhën fundi i shek. XIX-fillimi i shek. XX, janë dy persona të cilët kanë kryer veprime me pronat e tyre: 1) Hasan Ibrahim Demirxhiu (AQSH, F. nr. 113/1, reg. Jokllama, v. 1899, d. 10: 13, nr.37)

dhe Hasan Arif Evgjiti (AQSH, F. nr. 113/1, reg. Daimi, v. 1902-1904, d. 15: 16).

E veçanta e këtyre regjistrimeve është se aty përcaktohet fakti që personat i përkasin esnafit të farkëtarëve (demirxhinjve) dhe se njëri prej tyre i përket kategorisë shoqërore të evgjitëve (AQSH, F. nr. 113/1, reg. Daimi, v. 1902-1904, d. 15: 16). Në Elbasan ka shumë jevgj të cilët mbahen muhamedanë dhe janë kovaçë (Han, 2007: 115). Të dhënat e këtyre regjistrave ndonëse i marrim me rezervë, pasi vetëm dy persona janë paraqitur tek kadiu i qytetit, duke i ballafaquar me të dhënat e gjysmës së parë të shek.XVII, kur ishin 10 farkëtarë (Shkodra, 1973: 62) janë ulur.

Këto shifra konfirmojnë se kjo zeje në fund të shek.XIX kishte shkuar drejt rënies. Konkurenca prej mallrave më të lira, të importuara nga vendet europiane është një nga shkaqet e rënies. Nën peshën e konkurrencës së tyre vazhdoi rrënimi i zejtarëve të cilët nuk i bënë dot ballë prodhimeve evropiane (Duka, 1997: 25). Pasojat shkatërrimtare të industrisë europiane u dukën sidomos në degën e punimit të metaleve (Shkodra, 1984: 332), hekurishtet vinin nga Austro-Hungaria (Shkodra, 1984: 332). Në zejen e punimit të metaleve, gjatë shek.XIX që kishte një traditë të hershme u zhvillua sidomos përpunimi i hekurit i cili ushtrohej kryesisht nga jevgj, prodhimi i enëve prej bakri ai i thikave prej çeliku etj.(Shkodra, 1984: 156). Një dëshmitar që vizitoi Shqipërinë në fillim të shek.XIX shkruante se edhe Elbasani kishte punonjës shumë të zotë në punimin e hekurit dhe të bakrit (Shkodra, 1984: 156). Prodhimet kryesore të farkëtarëve ishin: masha, kaci, demiroxhak, kusi, kamje, parmakë, brava, çelsa, gozhdë etj.(Elbasani, 2003: 666). Sipas regjistrave, kjo zeje i përkiste elementit mysliman

Esnafi i saçmexhinjve (Prodhuesit e saçmev

Në regjistrat e kadiut të qytetit për periudhën, fundi ishek.XIX - fillimi i shek.XX(në vitet 1892-1908) figuron i regjistruar edhe esnafi i prodhimit të saçmeve (saçmexhinjtë). Pronarë të dyqaneve të këtij esnafi ishin: Tomorr Musa Çelmusai, Abdulla Tahir Daiu, Ymetullah Haxhi Stringa, Mehmet Haxhi Kotra, Mahmut Ali Doraci, Mehmet Rustem Shkodra, Ali hysen

Mullisi, Seit Bejtulla Kaçuli, Mustafa Seit Luniku, Besim Ismail Kurti, Haxhi Ibrahim Shqerra, Hysein Ymer Mullajonuzi etj.(AQSh, F. Nr. 113/1, regj. Daimi e Jokllama, v. 1892-1908).

Duke vlerësuar regjistrat, shohim se fluksin më të madh të regjistrimeve e kishte periudha e viteve 1897 deri 1899 me 6, 8 dhe 7 dyqane në vit.

Zhvillimi i zejes së prodhimit të saçmeve lidhej me prodhimin e armëve për të cilën Elbasani dallohej në atë kohë. Duke folur për Elbasanin konsulli i Francës në Shkodër në 25 tetor 1865, shkruan: “Ai prodhon armë e mbi të gjitha çarqe pushkësh,” (Shkodra, 1984: 142) për rrjedhojë ai kishte nevojë për zejen e saçmeve. Zejtarët i përgatisnin duke i mbushur saçmet që ju vinin të gatshme nga Venediku me barutin që prodhohej në krahinat e Matit (AIKP, F. *Abedin Çausi...*, D. 66/29: 81).

Duke i krahasuar të dhënat e regjistrave per periudhen e fundit të shek.XIX me gjysmën e parë të shek.XVII shohim se kemi rritje. Kjo zeytari është rritur me 22 dyqane nga 1 (Shkodra, 1973: 62) që ishte në atë periudhë.Rritja e kësaj zeje kushtëzohet nga rritja e kërkesës për to. Zeja e prodhimit të saçmeve i takonte elementit mysliman, duke ruajtur kështu traditën e shekujve më parë. Në fillim shek.XX, zeja e prodhimit të saçmeve, filloi të ulet për faktin e thjeshtë se ajo nuk e përballonte dot prodhimin industrial që importohet (Shkodra, 1984: 247).

Sipas regjistrave duke filluar nga viti 1900 (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi e Jokllama, v. 1900-1908, D. 11, 12...19) e në vazhdim nuk kemi asnjë dyqan të saçmaxhinjve që të jetë në proces regjistrimi. Ky fakt tregon se kjo zeytari e prodhimit të saçmeve filloi të bjerë së bashku me atë të prodhimit të armëve në mënyrë artizanale. Saçmat nga fillimi i shek.XX filluan të jenë pjesë e mallrave të importit, pasi prodhimi zeytar nuk përballonte dot prodhimin industrial (Shkodra, 1984: 247). Rruga e saçmaxhinjve ndodhej nga sheshi i “Tabakëve” deri tek “Porta e Kalasë”. Sot identifikohet në anën lindore te bulevardit “Q.Stafa” (Prefektura).

Esnafi i Kasapëve

Një zeje që gjen pasqyrim në regjistrat e kadiut të qytetit të Elbasanit për periudhën fundi i shek

XIX-fillimi i shek XX është edhe ajo e kasapëve. Kjo zeje është pasqyruar nëpërmjet regjistrimit të dyqaneve apo tjetërsimit të pronësisë së tyre. Në këta rregjistra janë të rregjistruar 21 (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi e Jokllama, v. 1892-1908, D. nr. 3, 4, 5...19) dyqane që shërbenin si kasaphane për therjen e bagëtive e shitjen e mishit të tyre. Këto dyqane të kasapëve i përkisnin personave si më poshtë: Tomorr Musa Agai; Ibrahim, Musa, Haxhiymer Shijaku; Jovan Pavli Tanko; Ibrahim Abdulla Qatipi; Santo Gavril Santo; Xhemile Asllan Gjata; Hasan Mustafa Curri; Mustafa Ymer Guranjaku; Sulejman Alush Zyma; Haxhi Nikolla Papakostandini; Hysen Alush Graceni; Dhimitër, Nos Vasil Dashi, etj. (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi e Jokllama, v. 1892-1908, D. nr. 3, 4, 5...19).

Duke studiuar këto regjistra (1892-1908) e duke i krahasuar me të dhënat e gjysmës së parë të shek.XVII, kur ishin vetëm 7 kasapë (Shkodra, 1973: 62) del se ky esnaf ishte rritur.

Rritja numerike e dyqaneve lidhej me llojin e kësaj zejtarie që hyn në grupin e artikujve ushqimorë. Ato i rezistuan më shumë kohës e konkurrencës, për shkak të kërkesave, pasi plotësonin nevojat për produkte ushqimore të jetës së përditshme, të qytetit e të fshatit (Shkodra, 1984: 25). Duke ndjekur hap pas hapi regjistrat, shohim se në vitin 1899 ka një rënie të numurit të dyqaneve në procesin e regjistrimit, për të vazhduar me një periudhë pushimi deri në vitin 1904 e për t'u futur në një periudhë kur ky numur është rritur në tre dyqane në vit (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi e Jokllama, v. 1892-1908, D. nr. 3, 4, 5...19).

Nga të dhënat e regjistrave del se nga 21 dyqane, 4 u përkisnin personave të fesë ortodokse. Krahasuar me gjysmën e parë të shek.XVII, kur të gjithë kasapët i përkisnin fesë myslimane, shohim se në fund të shek.XIX në këtë zeje janë përfshirë edhe ortodoksë duke e prishur rregullin e mëparshëm. Esnafi i kasapëve kishte në pronësi të saj të përbashkët një pronë are (çair kasap) (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi, vitet 1904-1905, D. 17, fl.172, nr. 44), të cilën e shfrytëzonte për kullotjen e bagëtive. Dyqanet e kasapëve ndodheshin në rrugën me të njëjtin emër që

shtrihej nga rruga e Mejhanes tek sheshi i Idrajit e ai i Leshnave (Dedej, 50). Sot kjo rrugë identifikohet afërsisht në rrugën "11 Nëntori" dhe lulishtja mbrapa hotel "Skampës" (Bashkia, tab. 85). Në këtë rrugë ishin vendosur 17 dyqane, 3 ndodheshin në lagjen "Sulejmanie" dhe 1 në "Qoshe." (AQSH, F. nr. 113/1, regj. Daimi, v. 1902-1904, D. 15 fl. 72, nr. 3.). Në dyqanet e kasapëve shërbehej mirë në bazë të normave të vendosura shekuj më parë, sipas të cilave: kasapi duhej të shërbente me rregull e të mos e jepte mallin e prishur ose të mangut (shkodra, 1973: 133).

PËRFUNDIME

Trajtesën për problemet ekonomike të qytetit të Elbasanit e kemi bërë duke u mbështetur në zhvillimin dhe llojshmërinë e zejtarisë si një nga degët kryesore të prodhimit në qytetin e Elbasanit. Esnafët ishin baza e organizimit të ekonomisë. Prodhimet e dala ishin të destinuara për trgjet vëndase dhe të huaja, duke shërbyer si një mundësi për vendosjen e lidhjeve ndërkrahinore e më gjerë, megjithëse këto ishin të pakta për shkak të mungesës së rrugëve të transportit. Një dukuri me interes që ne konstatojmë në rregjistrat e kadiut të qytetit të cilat i kemi patur si bazë për studimin është fakti se: në fund të shekullit XIX dhe fillim të shek XX ekonomia ishte në periudhën e tranzicionit, në kalimi nga esnafi tek punishtet dhe fillesat e fabrikave. Duke krahasuar me shekullin e XVII, vemë re se një numër i madh esnfesh të prodhimeve të ndryshme nuk egzistonin më.

Në këtë periudhë ne duhet të pranojmë se, esnafi egzistonte, por sigurisht me një frymëmarje më liberale duke iu përshtatur rregullave të ekonomisë së tregut. Gjatë kësaj periudhe ishte rritur numri i punëtorëve, ishin zbutur rregullat për dhënien e të drejtës së hapjes së dyqanit (vëndi i prodhimit të një malli, punishtja, shërbente edhe si dyqan për shitjen e tij), kishin filluar të hynin makineri të thjeshta, etj. Të gjitha këto ndryshime shënuan një hap të rëndësishëm në ngritjen e punishteve të para dhe manifakturave ku prodhoheshin pëlhura, qepeshin rrobe, etj. Zhvillimi i zejtarisë,

manifaturës dhe tregtisë bënë të mundur lindjen e punishteve dhe fabrikave të para të kooperimit të thjeshtë, në të cilën dukeshin filizat fillestarë të ekonomisë kapitaliste.

BIBLIOGRAFI

AIKP. Fondi Abedin Çausi, dorëshkrimi për zejen e dyfekçinjve

AME E, "Muzeu etnografik",..... mat. i cituar, f.13.

ARKIVI i Muzeut Etnografik Elbasan, Dosja Zejet në Elbasan

ARKIVI Qendror Shqiptar, Fondi nr 113/1 Regjistrat daimi e jokllama vitet 1892-1908

BASHKIA Elbasan, Drejtorja e sherbimeve.. mat i cit., tab.85.

CANI, Xh.(2004), Argjendaria dhe mjeshtrit shkodranë, Sejko.

ÇELEBI, Evlija (2000), Shqipëria 350 vjet më parë, Horizont.

DEDEJ, S. Abedin Çausi,..... vep. e cituar, f.50.

DEMIRI, Sh. (2006), Histori e shkurtër e trevës së Elbasanit, Egnatia, Tiranë.

DUKA, Valentina (1997), Qytetet e Shqipërisë në vitet 1912-1924, Tiranë.

ELBASANI Enciklopedi, Shtëpia Botuese Sejko, Elbasan, 2003

FESH (1985), Fjalori Enciklopedik Shqiptar, Akademia e Shkencave e Shqipërisë, Tiranë.

GAËRYCH, G (2007), Gjysmëhëna dhe Shqiponja, Bota Shqiptare, Tiranë.

GAZETA "Shkumbini", Elbasan 1921

HAN, J.G.Von (2007), Studime shqiptare, IDK, Tiranë.

MONUMENTET, 1973, nr 5-6

PREFEKTURA Elbasan..rregjistrat....., mat. i cituar

SHKODRA, Zija (1973), Esnafët Shqiptarë, shekulli XV-XX, Botim i Akademisë së Shkencave të R. P. Shqipërisë, Tiranë.

SHKODRA, Zija (1984), Qyteti Shqiptar gjatë Rilindjes Kombëtare, Tiranë..